

HACI BEKTÂŞ-I VELÎ: BİR İSLAM DÜŞÜNÜRÜ VE SUFİ

Bizi eşref-i mahlukât olarak yaratan ve yeri göğü bize musahhar kılan, İbrâhim Hakkı Erzurumî'nin *Mârifetnâme*'deki ifadesiyle; dû cihânı, hem dünyayı hem âhireti benî Âdem için sizler ve bizler için yaratan Allah'a hamd ü senâlar olsun...

O'nun elçisi, sevgilisi, Efendimiz, rehberimiz, önderimiz Muhammed-i Mustafâ'sına salât ü selâm, tahiyyat ve ihtiramlarımızı arz ederiz. Rabbbimiz bizi rızâsı yolundan, Habîbi'nin izinden ayırmasın...

Üniversitedeki çalışmalarım esnasında, Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerini doçentlik tezi olarak seçmiştim. Önce niçin bu konuyu seçtiğime dair çeşitli sebepleri arz etmek istiyorum:

Elhamdülillah, Peygamber Efendimiz'in, Hz. Ali Efendimiz'in evladından olduğumuz için; dedemizi, akrabalarımızı anmış olduğumuzdan, o büyüklerimizden birisini seçmiş oldum.

Tasavvuf yönünden de, Câfer-i Sâdık Efendimiz hazretleri, silsilemizin büyüklerinden olduğu için...

Fıkhen Hanefî mezhebinden olduğumuzdan, İmâm-ı Âzam Efendimiz Câfer-i Sâdık Efendimiz'in talebesi olduğundan ve onlara hürmetle baktığından dolayı; mezhebimizin imamının yolunda yürümek istediğimden, se-verek bu konuyu seçtim.

Fakülteadaki çalışma konum Türk-İslâm Edebiyatı'ydı. Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz'in *Makalât*'ı da Anadolu'daki Dinî Türk Edebiyatı'nın ilk çağlarına ait, nadir ve çok önemli misallerinden birisi idi. Dil ve muhtevâ bakımından, yani içerdiği konular bakımından çok önemliydi. Ayrıca yazarı yönünden, çok sevilen bir kimsenin eseri olması bakımından önemliydi. O bakımdan da bu konuyu seçtim.

a. Mehmet Zahid Efendi Hz. Hakyol Vakfını Kurmamızı Emretmişti

Bizim hocalarımızın aldığımız terbiye gereği onun işaretiyle kurduğumuz Hakyol Vakfı'mız var. Cennetmekân Hocamız Mehmed Zahid Efendi hazretleri, bir vakıf kurmamızı

emretmişti. Oturmuş tüzüğünü hazırlamış, kendisine arz etmiş, tasvibini almıştık. Bu vakfımızın üç ana hedefi var:

1. Eğitim
2. Yardımlaşma
3. Dostluk

Allahu Teâlâ hazretleri bizi imanda kardeş ettiği için dünyanın neresinde olursa olsun, ırk renk, soy sop farkı gözetmeden bütün müslümanlar canımızdır, kardeşimizdir.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ

“*Inneme’l-mü’minûne ihvetün*”¹

“Mü’minler ancak kardeşdir, sadece ve sadece kardeşdir!” “*Innemâ*”, edât-ı tahsistir; özellikle, bilhassa bir noktaya işaret etmek için kullanılır.

“Ancak mü’minler kardeşdir.” değil... Öyle olsa, *Inneme’l-ihvetü mü’minûne* derdi.

“Mü’minlerin birbirleriyle olan alakaları, başka bir şeyle izah edilmez; ancak kardeşdir,

¹ 49/Hucurât, 10.

sadece ve sadece kardeştir. Daha başka bir sıfat, onları ifade edemez!” demektir. Onun için bütün müslümanları kardeşimiz olarak görüyoruz.

Bir de bütün insanları, Şeyh Sâdî-i Şirâzî gibi Hz. Âdem’den kardeşlerimiz olarak görüyoruz. Benî Âdem olduğumuzdan, aynı cevherden yaratılmış olduğumuzdan, hepsine karşı kardeşlik borcumuz var...

Bu kardeşlik borcu, mü’mine hizmet götürmek; mü’min olmayana da hidayete ermesi konusunda yardımcı olmak tarzındadır. Bir insan Rus, İngiliz, Fransız olabilir, Yunanlı, Amerikalı, olabilir, Ermeni olabilir... Şimdi en kızdığımız kelimelere doğru çekiyorum; Sırp olabilir... Ama mü’min olunca, her şey değişiyor. Cat Stevens Yusuf İslâm olunca; Barsam Usta mü’min olunca başımızın tacı oluyor.

Demek ki küçük bir hamle, bir adım, bir bıçak sırtı ilerisi, biraz ötesi dostluk... Çok küçük bir hamle ile bütün insanlar kardeş olabilir, bütün ihtilaflar bitebilir.

Herhalde bizim de en ulvî çalışmamız, bu kardeşliği sağlamak olmalı!.. Henüz İslâm ile

müşerref olamamış, İslâm'ın nuruyla aydınlanamamış olan insanlara İslâm'ı götürmek, anlatmak; “Bakın, böyle bir hazine, bir cevher var; siz de bilin!” demek olmalı... Mü'min olanlara da kardeşliğimizin gereği olarak,

“İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.”² diye, malımızla canımızla hizmet etmek; çeşme yapmak, yol yapmak, köprü yapmak, açların karnını doyurmak, ziyafetler çekmek, dullara yetimlere bakmak... Daha başka binlerce hayır çeşitleri...

Vakfımızın bir gayesi de eğitim olduğu için ilim adamları bizim başımızın tacıdır. Biz bütün toplantılarımızda bilim adamlarını konuşturuyoruz. Tarikat ehli kimseleriz, mutasavvıfız, sûfîyiz, karınca kararınca onların yolunda gidiyoruz, karınca kararınca onların yolunda gidiyoruz, onların taklidiyiz diye bize de

² Câbir b. Abdullah'tan (ra.) nakledilen rivayet için bk. Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 58, hadis no: 5787; Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I, 108, hadis no: 129, II/223, hadis no: 1234; İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, VIII, 404; Ac-lûnî, *Keşfü'l-hafa*, hadis no:1254; Suyuti, *el-Câmiu's-sağır*, hadis no: 4045. Hadisin metni şu şekildedir: خَيْرُ النَّاسِ

أَنْفَعُهُمُ لِلنَّاسِ

haklı haksız hücumlar oluyor. Bunlara kendimiz cevap vermiyoruz. Bakalım ilim erbabı serbest olarak konuşsunlar, bizim hatamız varsa, biz hatamızı düzeltelim; bizi tenkit edenlerin hatası varsa, onlar da biraz meseleleri bîtaraf insanların gözlüğüyle görsünler, gerçekleri anlasınlar diye, onları konuşturuyoruz.

O bakımdan, Diyânet İşleri Başkanı'nın, profesör, doçent, yardımcı doçent kardeşlerimizin buraya teşrifi ve konuşmaları büyük şereftir ve bizim vakfımızın eğitim çalışmalarının bir gereğidir.

Bir hadîs-i şerîf var; çok seviyorum ve konuşmalarımda çok konu ediniyorum... Peygamber *salla'llâhu aleyhi ve sellem* hazretleri buyurmuş ki:

الْعِلْمُ حَيَاةُ الْإِسْلَامِ وَعِمَادُ الدِّينِ

“*el-İlmü hayâtü'l-İslâm ve imâdü'd-dîn*”³

³ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II, 124; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, IV, 127; Ali el-Müttaki, *Kenzü'l-ummâl*, X, 230, 324, hadis no: 28661, 28944.

“İlim, bilgi İslâm’ın canıdır, hayatıdır. Dinin de direğidir.” İlim varsa, İslâm vardır. İlim yoksa İslâm ölür, can çekişir, solar, buruşur, yıkılır. İlim olmazsa, iman da yıkılır. İşte görüyorsunuz, Hakk’ı bulmamak için ne kadar tuzaklar var!.. Hakk’a ulaşma yolunda, ulaşılmazın diye konulmuş nice mânîler var. Bunları aşmak için de ilim lâzım!.. Hepimiz ilme râm olmalı, ilme hürmet etmeli, ilme teslim olmalıyız!.. O zaman ihtilaflar hallolacaktır. Başka türlü bir yol yok!.. İlim adamı ne söylese söyleyecek, hakem ilim olacak... Hakem ilim olunca da, işler düzelecek.

Biz toplantılar yapıyor, sonra da tesiri devam etsin diye kitap hâline getiriyoruz. Mesela, Hocamız’ı anma münasebetiyle bir “Tasavvuf Sempozyumu” yapmıştık, kitap hâline getirdik.⁴ Çok kıymetli ilim adamlarının tasavvuf ile ilgili konulardaki konuşmaları kitap hâline gelmiş oldu. Biz istiyoruz ki şu toplantımızdaki bu konuşmalar da bir kitap hâline gelsin!.. Bu kavga, bu ihtilaf, bu bürûdet, bu

⁴ *Tanımı, Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf*, İstanbul 1991.

soğukluk, bu düşmanlık kalksın!.. Herkes ilme tâbi olsun, ilmin icabı neyse ona göre hareket etsin!..

Onun için biz, bir sözü kafamızda dokuz defa çevirip, ondan sonra söylüyoruz. Söylediğimiz bir sözün kaynağı var mı, yok mu diye araştırıp, “Acaba yanlış olabilir mi?” diye düşünüp, bin bir ihtiyatla en doğru olan sözü söylemeye çalışıyoruz.

O bakımdan konuşmacı kardeşlerimi çok takdir ettim. Meselelere bakışlarındaki bîtaraflık, ama hakka bağlı oluşlarındaki sınımsız sağlık ve fevkalade güzel, son derece tatlı... Bu tadı almış insanlar için bulunmaz bir ziyafet bu...

Ben de, bu kadar büyük kitleleri ilgilendiren bir şahsın hayatını, doçentlik tezi olarak almıştım. Beş altı sene doçentlik için çalıştım. Ondan önceki doktora çalışmalarımda da, konunun içine girmiştim. Konu benim önüme Allah tarafından getirilmişti. Doktora tezimin mevzuu içinde karşıma çıkmış, oradan dikkatim bu konuya çekilmişti. Demek ki bu konu üzerinde çalışma yapmak Allah tarafından,

kaderde varmış diye düşünüyorum. Kendi şahsî düşüncem böyle...

Muhakkak benim de hatam vardır. Bu hataları da başkaları söylemeli; ben de hatamı kabul etmeliyim. Bazı konularda gözü kara, ilimle hiç ilgisi olmayan hatalı bir tutum benimsenmiştir ve asırlardır devam ediyor. Buna biz, nemelâzımcı bir tavırla lâkayt kalamayız. Çünkü mü'miniz... Çünkü insanlara gerçekleri öğretmek vazifemiz!..

Sonra bu, bizim yaşadığımız topraklarda veyahut dünya üzerinde İslâm âlemi için bir problem ise; “Niçin ben İran’la kardeş değilim?.. Niçin ben Mısır’la kardeş olmayayım?.. Niçin daha başka yerlerdeki kimselerle kardeş olmayayım?.. Bunun önündeki mânîler nedir?.. Bunları aşmamız lâzım gelir.” diye düşündüğüm için bazı şeyleri söyleyeceğim.

Burada programın ana planını yaparken “İslâm’ın esaslarını bir kardeşimiz anlatsın. Acaba İslâm nedir, kimsenin itiraz etmeyeceği ana esasları nelerdir?.. Delilli ispatlı bir şekilde o anlatılsın!” dedik.

“İhtilafları çok iyi bilmek, ilmin tâ kendisidir.” demişler. Bu zihniyet çok yüksek bir bilimsel zihniyet...

b. Hakikati Bazılarının Ağızına Bakarak Aramayın

Hız. Ali Efendimiz'den bir söz olarak nakledilir. Çok takdir ediyorum. Hız. Ali *radiyallahu anh ve kerremallahu vecheh* Efendimiz buyurmuşlar ki:

لَا تَعْرِفِ الْحَقَّ بِالرِّجَالِ بَلْ اعْرِفِ الْحَقَّ تَعْرِفِ
أَهْلَهُ

“*Lâ ta'rifi'l-hakka bi'r-ricâli bel i'rifi'l-hakka ta'rif ehlehû*”⁵

“Hakikati kişilerin ağızına bakarak, bazı kimseleri severek, sayarak, onlara sempati duyarak, ‘o söyledi’ diye kabul etmeyin, onunla anlamaya çalışmayın!.. ‘Bu biliyordur, bunu dinleyin!.. Bu söylediğine göre böyle olsun!’ diye bir yaklaşımla bu yönden yaklaşmayın!..

⁵ Hız. Ali bu sözü Hâris b. Hût'a söylemiştir. Bk. Kurtubi, *Tefsîr*, I, 380; İbnü'l-Cevzî, *Telbîsü İblîs*, s. 101; Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, I, 17, 209; IV, 17.

Önce hakkın ne olduğunu öğrenin; o zaman kimin hak ehli, kimin bâtil ehli olduğunu daha iyi anlarsınız.” buyuruyor.

O halde bizim yapmamız gereken, önce hakkın, gerçeğin ne olduğunu tespit etmektir.

İslâm'ın kaynakları nedir, mahiyeti nedir?.. Biz İslâm'a platonik sevgiyle mi yoksa folklor malzemesi olarak mı bağlıyız? Anamız atamız müslüman olduğu için mi biz de müslümanız?

Hayır!.. Biz İslâm'ı kırk defa tahkik ettik, kırk defa hudutta bocaladık... yirminci yüzyılın Türkiye ve dünya müslümanları olarak, bütün küfür saldırılarını duyduk, bütün iddiaları gördük. Ama sonunda İslâm'ın hak din olduğunu anladık.

Bizden başkaları da anladılar; Avrupa'da yetişmiş, hıristiyan olarak büyümüş, felsefe okumuş; hatta çeşitli doktrinleri o konuda liderlik yapacak, sürükleyecek, yeni fikirler üretecek kadar bilen insanlar sonunda müslüman olmuş.

O bakımdan görüyoruz ki İslâm, bizim platonik bağlanmamızın ötesinde aklen de,

mantıken de bağlanmamız gereken bir yol... Onun için biz ona bağlıyız. Biz bunu kırk defa, belki binlerce defa hayatımızda tahkik ettik. Siz de tahkik ettiniz, siz de çeşitli inkârlarla karşılaştınız ama elinizi vicdanınıza koyup, gerçeği buldunuz.

Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin hayatını araştırmak için o kadar gayret ettim ki; “Ah o devirden kalma bir kitâbe bulsam!.. Ah yeni bir şey çıkarsam ortaya!..” diye, mezar taşlarını bile araştırdım. Hiçbir alimin sözünü, o öyle söyledi diye incelemeyen almadım. Fuad Köprülü öyle demiş, İsmail Hikmet Ertaylan böyle demiş, profesör falanca şöyle demiş, İngiliz müsteşrik şöyle demiş... “Acaba neden böyle dedi; doğru mu, yanlış mı?..” diye hepsinin araştırmasını yaptım. Kabirlerde, mezar taşlarında, kütüphanelerde araştırma yaptım.

Hacıbektaş kasabasına gittim. Orada Otel Cabbar’da kaldım. Karnım acıktı, aşağıya yemek yemeye indim; masalar içki dolu... Kasketli köylüler oturmuş, votka şişeleri önlerine getirilmiş; beyaz şaraplar, kırmızı şaraplar... “Ben burada yemek yiyemeyeceğim. Çünkü içki İslâm’a göre haram!.. Bu net, bunu kimse

inkâr edemez. Bundan sonra bakkaldan peynir ekmek alayım, onu yiyeyim.” dedim. Kütüphanede üç beş gün çalışma yapacağım.

Bakkalda küplerle şarap satılıyor; kırmızı şarap şurada, beyaz şarap burada... “Allah Allah!.. Acaba buna Hz. Ali Efendimiz, İmam Câfer-i Sâdık Efendimiz, Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz mi müsaade etmiş?!.. Araştıralım!” diye düşündüm.

Sonra beni civarda gezdirdiler. “Mübarek Pîrimiz şurada çile çıkarmış, erbaîne girmiş, kırk gün ibadet etmiş.” dediler. Dağın kenarında, kayanın içinde bir mağara... Hakikaten Hicaz’daki Hira dağındaki mağaraya da gittim... O da öyle, kayanın içinde...

“Bu nedir?”

“Bunun adı Hira mağarası...”

Biraz ilerde duvarla çevrili güzel bir pınar, birkaç da kavak ağacı vardı.

“Bunun adı ne?..”

“Zemzem pınarı...”

“Eh olur ya, pekâlâ...”

Sonra ortada iri iri, yumruk yumruk, öbek öbek yığılmış taşlar var.

“Bunlar buraya niçin yığılmış?..”

“Şeytan taşlamak için...”

Prof. Dr. Süleyman Hayri Bolay kardeşimiz Hacı Bektâş-ı Velî'nin anılması için bir toplantıya gitmiş. Birisi soru sormuş;

“Pîrimiz'in kabrini ziyaret eden hacı olur mu?.. Burada zezem pınarı var, Hira mağarası var, şeytan taşlama var... Burayı ziyaret eden, horoz keserse hacı olur mu?..” demiş.

Kardeşimiz tabii ilim adamı, fikir adamı... Karşı taraf da bunlara inanıyor ki yapıyor. Çok güzel düşünen bir felsefeci kardeşimiz, Allah selâmet versin. Felsefe insanın zihnini terbiye ediyor, mantıklı düşünmeyi öğretiyor.

“Bakın kardeşlerim, size bir şey söyleyeyim; Hacı Bektâş-ı Velî kimin torunu?..”

“Hz. Muhammed Mustafa hazretlerinin torunu...”

“Tamam... Değil Hacı Bektâş-ı Velî'nin kabrini ziyaret etmek; bir insan Peygamber Efendimiz'in kabrini ziyaret etse yine hacı

olamaz!.. Öylemi! Öyle. Değil Peygamber Efendimiz'in kabrini ziyaret etmek, Kâbe-i Müşerrefe'yi hac mevsiminin dışında ziyâret etse, yine hacı olamaz!.. Şevval, Rebûlevvel, Receb, Şaban'da gitse ziyaret etse hacı olur mu? Olamaz!.. Bunun ayetle belli tarifi ve şekli var... Hacı olmanın şartı; Arafat'ta vakfesi, farz tavafı, vacipleri var... Ancak öyle olacak.”

Burayı ziyaret etmekle hacı olmak bahis konusu edilmiş.

Tabii, bir soğukluk var... Ben soğukluk diyorum, soğukluk kelimesi hafif kalıyor. Türkiye'de zaman zaman çatışmaya dönen bazı sıkıntılar var... Zaman zaman da gönüllerde körüklenen birtakım ateşler var... Haklı taraf kim ise, onun tarafını tutalım; hep birlikte ne yapmak gerekiyorsa, onu yapalım.

Bu meseleler dikkatimi çektiğinden, Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin hayatını incelemeye geçtim. Konu benim kendi seçimimdir. Ben zaten öksüz bir üniversite mensubuyum. Üniversitedeki hocam vefat ettiği için bütün işleri kendi başıma, kendi kafamla

düzenledim. Elime de fırsat geçmişti, Hacı Bektâş-ı Velî efendimizi doçentlik tezi olarak seçtim.

Hacı Bektâş-ı Velî hakkında bilgi az... Bektâşî Edebiyatı var... Bektâşîlikle ilgili, yerli ve yabancı kaynaklarda çeşitli araştırmalar görüyoruz. Kitaplar neşredilmiş, çeşitli eserler var... Almanca, Fransızca, İngilizce makaleler var... Bunları biliyoruz... Ama Hacı Bektâş-ı Velî kim, fikirleri ne? Acaba bunu bîtaraf ölçülerle ortaya koyabilir miyiz?.. Müspet belge az... Arşivlerde bu konuda çok az bilgi mevcut... Gezdiğim yerlerde kolay bulunmuyor.

Ansiklopedilerde yazılan yazıları inceliyorsunuz; belli şahısların söylediği sözlerin tekrarı mahiyetinde... Abdülbaki Gölpınarlı merhumun, Fuad Köprülü merhumun birkaç sözü... Onlar nereden almış? Onlar nass-ı kâtı' değil ki onlar da bir yerden almış olmalı... Eğer bir vesika varsa, bizim de öpüp başımıza koyacağımız bir vesikadır. Ama vesika değilse, elbette o zaman vesika aramak durumundayız.

İşte böyle bir zihniyetle, bu işin içinde beş altı sene araştırma yaptım. Çeşitli eserlerini aradım.

Bu mübarek şahıs hakkında iki tane görüş var. Belki daha fazla da detaylandırılabilir bu görüşler ama şöyle iki grupta toplanabilir:

1. Bazı kimseler onu Kur'ân-ı Kerîm'e, Peygamber Efendimiz'in yoluna bağlı olgun bir mutasavvıf, bir büyük alim olarak görüyorlar ve böyle anlatmak istiyorlar.

2. Bazıları da bu anlatıma kuşkuyla bakıyor. "Bu, devletin meseleyi çarptırmasıdır. Meseleyi kapatmak için ortaya attığı yakıştırmadır. Aslında Hünkâr hazretleri, öyle değildi. O, batınî fikirlere sahip bir Alevî babasıydı. Hatta şeriat emirlerine karşı lâkayttı. Aslında İslâmî boyaya boyanmış bir Şaman rahibi gibiydi." diyorlar. Onu bu tarzda görenler, böyle anlatmak isteyenler var... "Türkçülüğü hi-maye eden, koruyan, kollayan bir kimseydi." diye anlatmak isteyenler var...

Yeniçerilerin pîri olmuş, gazilerin serdarı, "kutb-u âlem" diye tanınmış, "Hünkâr" diye nam almış bu şahıs acaba nasıl bir kimse idi? Hangi zihniyetten bir insandı?

Ben müspet vesika, yazılı vesika aradığım için eserlerine baktım. Eserlerinin cinslerini,

yazma eserleri, ona ait olup olmadığını ve muhtevalarını inceledim. Dört sene, beş altı sene, az bir zaman değil... Bu uzun araştırmaların sonucunda tezimizi ortaya çıkardık. Münakaşaları yapıldı. Sonra da muhtelif zevât-ı muhtereme lütfettiler, çok büyük teveccüh gösterdiler.

Malatya'dan Alevî kardeşlerimiz, "Hocamız bu kitabı bassın! Basmazsa biz basacağız, mutlaka basılmasını istiyoruz." demişler.

Bir profesör arkadaşımız, "Tezi hazırlayan şahsı tanımak isterim!" diye geldi. Tanıştık. Teşvik ettiler. Sonunda eserimiz de basıldı ama birçok dizgi hataları var... İnşallah daha güzel bir baskısı yapılır. Yapılabilirse iyi olur.

Meşhur şahısların bir tarihî, bir de menka-bevî şahsiyetleri oluyor. Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin de hayatı üzerine yazılmış *Hacı Bektâş-ı Velî Menâkıbnâme*si adlı bir eser var. *Velayetnâme-i Hacı Bektâş-ı Velî* diye de isimlendirilir. Kütüphanelerimizde çeşitli tarihlere ait birçok el yazması nüshası var... Bu eser Türkiye'de birkaç defa neşredilmiş, Almanca'ya da çevrilmiş.

Bunun bir kısmını inceledik; manzum şekilde, bir kısmında nazım ve nesir karışık... Bunların incelenmesi ve araştırılıp neşredilmesi uygun olabilirdi ama bunlar Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin hayatı hakkında otantik bilgiler demek değil; kim yazmışsa, onun bilgileri demek...

Bir de araştırmalarım esnasında, Farsça bir *Velayetnâme* olduğunu tespit ettim. Bazı beyitleri elimizde ama ben bu araştırmayı yaptığım zamana kadar bütünüyle ele geçmemişti. Bendeniz üniversiteden ayrılınca bazı araştırmacılar bulmuşlarsa bilmiyorum ama ben bulamamıştım. Bunu sonradan Ali Nihânî isminde bir başka şahıs, yeniden nazma çekmiş. Birisi eski dilde, arkaik dilde; birisi de yakın zamana ait olmak üzere, iki manzum şekli var. Bunun yazarının Firdevsî-i Tavîl (Uzun Firdevsî) diye bir şahıs olduğu anlaşılıyor araştırmalarımızdan...

Uzun Firdevsî, II. Bayezid zamanında yaşamış; *Süleymannâme* gibi eserleri de var. Osmanlı sahasını terk edip İran'a gitmiş, orada vefat etmiş bir kimse. Bu *Velayetnâme* onun eseri ama içindeki bilgiler gönlümüze

yerleştirebileceğimiz, kabul edebileceğimiz, kabul edilebilir, sağlam, güvenilir bilgiler tarzında değil...

Bunun dışında, Hacım Sultan adına yazılan *Velayetnâme*'de, Gelibolulu Âlî'nin *Kühü'l-ahbâr*'ında, Abdal Mûsâ'nın *Velayetnâmesi*'nde, Seyyid Ali Sultan'ın *Velayetnâmesi*'nde de Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgili menkabevî bilgiler var.

Bunlara göre, Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri, Hz. Ali Efendimiz'in soyundandır. Nişâpur şehrinde dünyaya gelmiştir. Arapça'da "p" harfi olmadığı için Araplar "Neysâbur" diyorlar. Orada yaşamış, Lokmân-ı Perende adlı bir mutasavvıf tarafından yetiştirilmiş ama Ahmed-i Yesevî hazretlerine bağlı... Onun işaretiyle Anadolu'ya gelmiş. Sulucakarahöyük (Hacıbektaş) denilen kasabaya yerleşmiş. Burada pek çok derviş ve halife yetiştirmiş. Bunları çeşitli irşat görevleriyle etrafa göndermiş. Orada âhirete irtihal eylemiş, kabr-i şerîfi de orada...

Bu *Velayetnâme*'de geçen başka şahısların kimler olduğu önemli ve onlardan bir kısmı şu isimler: Kutbuddîn-i Haydar, Hacım Sultan,

Akça Koca, Sarı Saltuk, Karaca Ahmed, Tapduk Emre, Yunus Emre, Seyyid Mahmûd-u Hayrânî, Osmancık (Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Gazi), Alâeddîn-i Keykubat, Kırşehir emiri Nûreddin b. Cece... *Velayetnâme*'de bunların ismi geçiyor. Bunları şu bakımdan sıralıyoruz ki:

Bu *Velayetnâme*'yi yazan şahıs, onunla ilgili isimleri zikrettiği için bunları sıralıyoruz. O şahıslar hangi devirde yaşamışsa, anlayacağız ki Hacı Bektâş-ı Velî o civarda, o devrede yaşamıştır.

Çünkü kabir taşı yok, bulamadık. Vefat tarihi bir vesika olarak elimizde olmadığına göre, bunlardan faydalanacağız.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin ismi Seyyid Muhammed b. Musâ-yı Sânî. "Bektaş" sözü lakabıdır, ismi değildir, deniliyor; bizim de kanaatimiz o... Bektâş kelimesi "be-deş" ve "beğ-deş" şeklinde, "kef" harfiyle yazılıp, hem yumuşak "g", hem de "kâf-ı nûnî" telaffuzuyla, Türk Edebiyatı'nda o devirlerde görülen bir kelimedir. Selçuklular zamanında da kullanılmış. Hatta İran'da, Hacı Bektâş-ı Velî'nin yaşadığı devre tekaddüm eden zamanda da kullanılmış

bir kelimedir. Benzemek kelimesiyle ilgili; “be-deş”, “benzeyen” mânasına geliyor.

“Hünkâr” kelimesi, “Hüdâvendigâr” kelimesinin kısaltılmışıdır. O da bir lakap... “Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî” diyoruz. Hüdâvend, Farsça “efendi” demektir. Hüdâvendigâr lakabı, sultan gibi büyük bir unvan; hem I. Murad’a verilmiş, hem de mânevî hayatın büyüklerine bu isimler verildiği için Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerine de o devirde bu lakab verilmiştir. Ona “Molla Hünkâr” derler; Mevlânâ Hünkâr demektir. Molla, Mevlânâ’nın kısaltılmışıdır. Hacı Bektâş-ı Velî’ye de Hünkâr lakabı veriliyor.

c. Tarikat Silsilesi Verilmiş ve Seyyid Denilmiş

Bu şahıs Türk asıllı mı, Şaman kökenli mi; yoksa *Menâkıbnâme*’nin belirttiği gibi Peygamber Efendimiz’in soyundan, Hz. Ali neslin-den bir seyyid mi?..

Kabul edenler “kabul ettik” derler de, bu bir rey meselesi değildir. Araştırmayla bulmak lâzımdır. Biz bunun için bu konuda ne bulabiliriz diye delil aradık. Hicrî 744, milâdî 1343

yılında ölen Vâsıtî isimli bir alim var. Onun eserinde Hacı Bektaş kaydedilmiş. 1343 bir hayli eski ve önemli bir tarih. Orada tarikat silsilesi verilmiş ve “Seyyid” denilmiş. Demek ki 744 hicrî tarihlerinde Seyyid olarak tanınıyor. Şeref kazansın, itibar görsün diye sonradan yakıştırmış bir isim değil... O zamandan o sıfatı taşıdığını ve öyle şöhret kazandığını, buradan anlıyoruz.

“Peki bir insan Horasan’dan gelir de sey-yid olabilir mi?..”

O kadar çok misâli var ki... Araplar fütûhât için İslâm’ı yaymak için oralara zaten gitmişler ve ordugâhlar kurmuşlardır. Bu Arap ordugâhının bulunduğu şehirlerden birisi de Nişâpur şehridir. Arap kökenli olduğunu çok net bildiğimiz, oradan yetişmiş pek çok kimse var... Ebû Abdurrahmân es-Sülemî aynı şehirden; Benî Süleym kabilesinden ve Arap kökenli olduğu şeceresiyle sabit. Şeceresi korunabilmiş, muhafaza edilebilmiş. Daha başka kimse-ler de var...

“Neden oralara gitmişler?”

Cihad için gitmişler. Merkezdeki yönetimin, “Bunlar Peygamber Efendimiz’in soyundandır. Halk bunlara itibar eder, başa geçirir.” diye baskı yapmasından dolayı, baskının uzak olduğu yere, tazyik altında kalmamak, İslâm’ı yaymak için gitmişler.

Geçen sene Taşkent’i, Semerkant’ı, Buhara’yı ziyaret etmek nasip oldu. Semerkant’ta çok güzel bir kabristan var ve orada Hz. Abbas Efendimiz’in çocuklarından nice sahabe mevcut... İran’ın ve Horasan’ın nice şehirlerinde böyle sahabe mevcut... Bu normal bir olay... Tarihen kabul edilebilecek bir şey...

Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin Hz. Ali Efendimiz’in soyundan geldiğini kabul etmek için şartlar müsaittir. Madem kaynaklar açıkça böyle söylüyor, o halde, “Şamandı vesaireydi” demeye lüzum yok... Hatta bizim doçentlik jürimizde Prof. Dr. Neşet Çağatay Bey vardı.

“Yahu Esad!.. Bu Türkçü... Milliyetçi akımları desteklemiş...” gibi sözler söyledi.

“Hocam, bunlar ondokuzuncu yüzyılda çıkmış. O zaman daha Türkçülük, Kürtçülük diye bir şey yok!” dedim. Zaten o zaman insan

soyla övünmüyor. Bir insan, sülâlesi Peygamber Efendimiz'e bağlıysa, oradan itibar görüyor.

Zaten, kendisi de *Makâlât*'ı Arapça yazmış, deniliyor. Demek ki Arap soyundan da onun için Arapça yazmış. Türk olsaydı belki yazamazdı. Yazmak isteseydi bile yazamazdı. Açık, çok net olarak onun öyle olduğunu gösteriyor.

Sıradan bir insan olmadığı muhakkak... Çünkü sıradan bir insan, etrafında bu kadar sevgi ve saygı halkası, asırlara uzanan bir hareket meydana getiremezdi. Olağanüstü meziyetleri olan bir kimse olduğunu buradan çıkarabiliriz.

Velayetnâme'de ne zaman doğduğu belirtilmemiş. *eş-Şakâikü'n-Nu'mâniyye*'yi yazan Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, Osmanlı alimlerini tabaka tabaka anlatırken, onu I. Murad devri ricâlinden sayıyor. I. Murad devri 1362-1389. Bir hayli uzak bir devir; bu doğru değil... Halbuki 1343'te vefat etmiş olan Vâsıtî, daha

önce *Tiryâku'l-muhibbîn*'de⁶ ondan Seyyid diye bahsediyor.

Künhü'l-ahbâr sahibi Gelibolulu Âlî, onun için "Orhan Gazi devri (1326-1362) adamı" diyor. Bunu tarih vermeden söylüyor. Ekseriyetle Orhan Gazi ricâlinden sayılmış. Ortaya şöyle bir rakam atmışlar: "Hicrî 646'da (1258) doğmuş, 680'de (1281) Anadolu'ya gelmiş, 738'de (1337-38) vefat etmiş" diyorlar. Tabii, hiçbir belge yok...

Buna mukabil *Velayetnâme*'de adı geçen görüştüğü, konuştuğu, temas ettiği şahısların hepsi, bundan önceki devirlere ait kimseler. Hatta 718-754 (1318-1358) yılları arasında kaleme alınan, Eflâkî Dede'nin *Menâkıbü'l-ârifîn*'i, *Âriflerin Menkıbeleri* diye Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınları arasında çıkan kitabı yazan şahıs, onu Mevlânâ'nın çağdaşı olarak gösteriyor. Yaşadığı devri de söylüyorum ki önceki iddiaların yanlış olduğu anlaşılсын. Ona yakın zamanın adamı, onu Mevlânâ'nın çağdaşı olarak gösteriyor. Bu doğru ama, ötekiler çok

⁶ Takıyyüddin Ebü'l-Ferec el-Vâsıtî, *Tiryâku'l-muhibbîn fî tabakâti hırkati'l-meşâyihî'l-ârifîn*, 1305/1888, 74 s.

geç tarihlerdir ve bizim diğerk mâlumâtımıza uymuyor.

Kırşehirli Âşıkpaşazâde de, Sulucakarahöyük Kırşehir'in yakınında olduğu için Hacı Bektâş-ı Velî hakkında bilgiler veriyor. Osmanlılar'a yetişmediğini ve onlardan hiçbir kimseyle telâkisi olmadığını açıkça söylüyor.⁷ Kırşehir'de Âşık Paşa'nın türbesi var. Onun evladından tarihçi Âşıkpaşazâde oralıdır. Oranın ananelerini, sözlü rivayetlerini bilen bir kimse olarak, "Osmanlılar'a yetişmemiştir." diyor. Doğru olan budur; yani, Osmanlılar'dan önce yaşamıştır.

Vâsıtî'nin, kitabında onun silsilesini de vererek kaydetmiş olması; tarikatının yerleşmiş, şöhret kazanmış, ta Vâsıt'a, Irak'a kadar gitmiş, orada tanınmış olduğunu gösterdiği için yaşadığı devir hakkında bize karar verme selâhiyetini veriyor.

Birtakım vakıf kayıtları; tekkede rulo hâlinde bulunan birtakım tekke tomarları vardır. Bunlar ananevî olarak sandık içinde,

⁷ Âşıkpaşaoğlu Tarihi, s. 221-224.

şeyhten şeyhe intikal eder. Herkes orada kendi adını, kimlere hilâfet verdiğini yazar. Böyle bir şecere aşağıya kadar gelir. Tabii, bunların bir kısmı sonradan yazılmış olabilir ama kopya olduğu için sonradan yazılmıştır. Aslında bir önemi vardır.

Böyle tomarlardan ve birtakım vakıf kayıtlarından anlaşıldığına göre, Hacı Bektâş-ı Velî'nin umumiyetle kabul edilen tarihi şöyledir: 1209'da doğmuş, 1270'lerde vefat etmiştir (Hicrî 606-669). Hicrî yıla göre 63 yaşında vefat etmiş oluyor ki 63 rakamına dikkat edin!.. Bazı evliyâullahın o yaşlarda vefat etmiş olması, hayatlarında da Peygamber Efendimiz'in yaş sünnetine uyma gibi bir hâli gösterir. Ben bunun gibi beş altı tane misal hatırlıyorum.

Biz bu tarihleri doğru kabul edebiliriz. Çünkü, hakikaten *Menâkıbnâme*'de öyle diyor.

Hacca gittiği kesin. Çünkü, "Hacı" diye anılıyor. Ayrıca eserini okuduğunuz zaman, hacca ilgili o kadar güzel bilgiler veriyor ki; hac fiilleri, hacca giden bir insanın gözünün önünde canlanıyor. Haccın ef'âli ve erkânını

çok iyi bildiği, bilmeden söylemediği anlaşılıyor. Hacca gittiği muhakkak...

Anadolu'nun Amasya, Kayseri, Sivas gibi şehirlerine gittiği, gezdiği muhakkak...

Hacı Bektaş, Yeniçeriler teşkilâtını kurmuş olamaz. Çünkü, Osmanlılar'ı görmedi. Ama Yeniçeriler'i kuran, onlara dua eden mübarek şahıslar, Hacı Bektaş'ın yetiştirdiği kişiler olduğu için bu isim yanlış olarak söylenmiş olabilir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin tarikat silsilesi hakkında çeşitli kaynaklar var... *Velayetnâme*'deki ifadeden ayrı Şeyh Ahmed Lütfî el-Bursevî'nin (Halvetî'dir) *Tomâr-ı Selâsil*'inde verdiği bir silsile var. Selânikî Molla Muhammed b. Osman'ın bir rivayeti var... Verilen isimler de doğru düzgün okunmamış, kaydedilememiş... Nereden nasıl alındığını ve kıymetini teyit edemiyoruz.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin Ahmed-i Yesevî ile ilgisi kesin... Bunu bilimsel olarak yakalayıp, ispat edebiliyoruz. Ahmed-i Yesevî de, Abdülhâlik-ı Gucdüvânî gibi Yusuf-u Hemedânî hazretlerinin halifelerindedir. Kazakistan'da

çok şahane bir türbesi var... Nakşî tarikatı büyüklerinden sayılıyor. Bu bakımdan Bektâşî tarikatının Nakşibendî tarikatı ile akrabalığı var.

Tiryâku'l-muhibbîn adlı eserde Ahmed-i Yesevî'ye bağlı olduğu söyleniyor. Ama Ahmed-i Yesevî'nin vefat tarihi ile Hacı Bektâş-ı Velî'nin vefat tarihi arasında bir isim eksik... Onu bilemiyoruz. Lokmân-ı Perende'den bahsediliyor; onun hakkında da geniş bilgi yok...

Ayrıca bunu teyit eden bir husus var: Ahmed-i Yesevî hazretlerinin kaleminden çıkmış *Fakrnâme* var.⁸ *Fakrnâme* ile bizim üzerinde çalıştığımız Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin *Makalât*'ı muhtevâ bakımından birbirinin aynıdır. Orada kırk makamdan bahsediliyor, burada da o kırk makam var çünkü aynı terbiyeyi almış, aynı bilgiyi, aynı ananeyi devam ettiriyor. Demek ki Ahmed-i Yesevî'nin yolundan...

Yunus Emre ile ilgisi var mı, yok mu meselesinde de çok sözler söylenir. Bendeniz Yunus Emre ile ilgili bir konferans verdim, orada

⁸ Neşri için bk. Eraslan, "Yesevî'nin Fakrnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XXII (1977), s. 45-120.

belirttim: Yunus Emre ile Hacı Bektâş-ı Velî arasında çok net, inkâra mecal olmayan bir ilişki var...

Yalnız, iki tane Yunus var... Daha pek çok Yunus'lar vardır da bizi ilgilendiren iki tane büyük Yunus var... Bir tanesi Bursalı.

“Şol cennetin ırmakları...”⁹

“Canım kurban olsun senin yoluna

Adı güzel, kendi güzel Muhammed!..”¹⁰

gibi, şimdi bestelerini dinlediğimiz ilâhileri yazan Bursalı Yunus var.¹¹ Bir de daha evvelki yıllarda, bundan en az 100-150 yıl önce yaşamış asıl Yunus var.

Bu Yunus Emre, evet Sivrihisarlıdır ama Eskişehir'e bağlı Sivrihisar'dan değildir. Burası Niğde'ye bağlı bir Sivrihisar'dır ve Hacıbektâş kasabasına çok yakındır. Gelip, gidip münasebetleri sürdürebilecek bir mesafededir. Öbür

⁹ *Yûnus Emre Dîvânı*, IV, 166-168.

¹⁰ *Yûnus Emre Dîvânı*, IV, 43.

¹¹ İlgili bir makale için bk. Tatçı, “Bir Yunus Emre Takipçisi: Bursalı Âşık Yunus”, s. 170-186.

taraftaki Sivrihisar'dan, buğday almak için bu tarafa 300 km. yol gidilip gelinmez.

Türkiye'de Sivrihisar birkaç tanedir. Belki başka yerlerde de vardır. İkisi de Kızılırmak suyunun kenarındadır. Kızılırmak yayının içinde olmasından, o Niğde'ye bağlı Sivrihisar'dandır. Bunu çok isabetli ve çok doğru olarak, Albay Refik Soykut ispat etti. Bir de kitap neşretti ama sanıyorum pek tanınmadı. Tanınmadığı için galiba edebiyat sahasında da akis bulmadı.

Asıl Yunus o Sivrihisarlı'dır ve Hacı Bektâş-ı Velî ile ilgilidir. Gitmiştir, gelmiştir; ona derviş olmuştur, şiirler söylemiştir.

Hacı Bektâş-ı Velî'nin eseriyle fikren mukayese ettiğimizde, çok net alakaları vardır. Bu eski Yunus, şiirlerinde âdetâ Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ını nazmetmiştir. Aynı konuları işlemiştir. Hatta ben şunu söyleyeceğim: Hacı Bektâş-ı Velî'nin *Makâlât*'ını okuyup anlamadan, Yunus'u tam olarak anlamak mümkün değildir.

Yunus Emre'yi anlamak kolay değil; İslâm'ı bilecek, tasavvufu, Türkçe'yi,

Farsça'yı, Arapça'yı bilecek!.. Benim bir şartım daha var; bir de *Makâlât*'ı bilecek!.. *Makâlât*'ı bilmeden Yunus'u doğru bilemezler, bilemediler. Koca bir "Yunus Emre Yılı" geçti, Yunus'u doğru bilemediler. Şerh de edemezler; şiirlerinin gerçek mânasını tam anlayamazlar!..

Bu eski Yunus dört kapıdan, kırk makamdan, üç yüz altmış menzilden bahsediyor... Vücut şehrinde bahsediyor... Tam Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerinin kitabının konularıdır.

"Acaba bu şiirler sonradan mı yazılmış?" diye birisi itiraz da edemez. Çünkü, Yunus Emre'nin *er-Risâletü'n-Nushiyye*'si var. O tamamen *Makâlât*'la aynıdır. Birisi manzum, birisi mensur... Demek ki Yunus'la Hacı Bektâş-ı Velî'nin ilgisi var...

d. Yunus neyse Hacı Bektaş O'dur

"Bundan ne çıkar?"

Bundan birkaç türlü sonuç çıkar: Yunus neyse Hacı Bektaş da odur. Hacı Bektaş neyse Yunus da odur. Mevlânâ neyse, Yunus da odur. Hacı Bektaş neyse Mevlânâ da odur. Hepsini aynı

ekolün insanlarıdır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Farsça yazıyor, aşk konularını Farsça ifade ediyor. Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri mensur ifade ediyor. Yunus Emre de Türkçe ifade ediyor ama muhtevâ, şiirlerin içeriği aynı...

“Hacı Bektâş-ı Velî nasıl bir kimsedir?”

Eflâkî'nin *Menâkıbnâme*'sinde geçiyor.¹² Ona güvenemeyiz. Çünkü bazı hilâf-ı hakikat beyanları içine alan bir kitaptır. Güvenilecek bir eser değildir. Eflâkî'nin *Menâkıbnâmesi*'ndeki her şeye bilimsel olarak itimat edemezsiniz. Yalnız, orada anlatıldığına göre; Hacı Bektâş-ı Velî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî hazretlerine bir halifesini göndermiş.

“Git şuna söyle, ortalığı velveleye verdi. Nedir bu gürültü, patırtı?.. Eğer aradığını bulduysa, uslu uslu otursun... Eğer bulamadıysa, bu gürültü patırtı hilâf-ı hakikat oluyor, gösteriş, riya oluyor; yine yapmasın!..” demiş.

İşte o halife gitmiş. Mevlânâ hazretlerini aramış, bir medresede görmüş. O kapıdan

¹² Bk. Eflâkî, *Âriflerin Menkıbeleri*, I, 411-414.

girerken, Mevlânâ hazretleri semaa kalkmış. Dönerken, bir taraftan da bir şiir söylüyormuş. Diyor ki:

“Eğer yârin yok ise, neden talep etmiyorsun? Eğer yârini buldunsa, niçin tarab etmiyorsun?”

Tarab; zevk, safâ, eğlenmek, neşelenme, düğün, bayram demek...

“Yârini bulamadıysan, niçin bir yâr aramıyorsun? Yârini bulduysan, niçin tarab etmiyorsun?..” diyor. Halife;

“Ha, ben cevabı aldım!” deyip, geri dönüyor.

“Senin bana getirdiğin mesajda, bana ‘Aradığını bulduysa, tamam; yâr ile hemhal olsun, sessiz sakın bir köşede otursun! Bulamadıysa; gürültü patırtı çıkarmasın, hilâf-ı hakikat şâşaa, debdebe yapmasın!..’ diyor. Ama ben o maksatla yapmıyorum. Aslında bir insan bulamadıysa, aramak için faaliyet gösterecek; bulduysa da tarab için eğlenmek için bir faaliyet gösterecek.” demek istiyor.

Ebû Hanife hazretlerinin dilemması gibi... İkilem diyoruz; öyleyse öyle, böyleyse böyle...

Ebû Hanife hazretleri kadı olmayı kabul etmiyor, “Ben kadılığa lâayık değilim!” diyor. Halife;

“Yalan söylüyorsun!..” deyince,

“Eğer yalan söylüyorsam, yalancı kadı olur mu?.. Doğru hüküm çıkaramaz. Demek ki kadı olamam!.. Doğru söylüyorsam; demek ki kadılık yapacak durumda değilim.” diyor.

Fatih Sultan Mehmed hazretleri, haçlı ordusu gelince, babası II. Murad hazretlerine;

“Gel ordunun başına geç, devletini koru!..” diyor. O da;

“Ben saltanatı sana devrettim, sen meşgul ol! Devleti sen koru!..” diye cevap gönderiyor. Fatih tekrar cevap yazıyor:

“Eğer padişah ben isem; emrediyorum, gel, ordunun başına geç!.. Eğer padişah sen isen; gel, ordunun başına yine geç!..” Oradan da böyle, buradan da böyle...

Bu bir fantezi midir, gerçek midir, değil midir; ama böyle bir şey nakledilir. Kabul etmesek bile, Eflâkî'nin Mevlânâ ile Hacı Bektâş-

ı Velî'yi çağdaş gördüğünü gösteren bir misaldir.

Kabul edersek, şu çıkıyor: Hacı Bektâş-ı Velî riyâdan kaçınan, sessiz durup, sakin, derinden giden bir kimsedir. Ötekisi de yerinde duramayıp, yârini bulmaktan dolayı şevk ü tarâb eden bir kimsedir. Mîzac ve meşrep farkı var...

Hacı Bektâş-ı Velî'ye ithaf edilen veyahut ona aittir diye isnat edilen çeşitli eserler var. Maalesef ben itimat edemiyorum. Çünkü itimat edilecek bir şey de yok...

Rüştü Şardağ bir eser neşretmiş. Aradım, taradım; Hacı Bektâş-ı Velî'ye aitliğini gösteren hiçbir delil ve belge yok... İç kritiğini yaptığınız zaman bir şey çıkaramıyorsunuz.¹³

Makâlât, Hacı Bektâş-ı Velî'nin midir? Doğru cevabını bulmak için kendi kendimize onu dahi soralım... Evet, *Makâlât* Hacı Bektâş-ı Velî'nindir. Bir kaç delille net olarak belli...

¹³ *Her Yönü İle Hacı Bektâş-ı Velî ve en Yeni eseri Şerh-i Besmele*, İzmir 1985.

1. *Velayetnâme*'de: "Said Emre, çileden çıktıktan sonra, erbaînden çıktıktan sonra hoş bir hâle büründü, Hünkâr'ın *Makâlât*'ını Türkçe'ye çevirdi." deniliyor. *Menâkıbnâme*'de var. Demek ki *Makâlât* isimli eser Arapça'yymış; Said Emre isimli şahıs bunu Türkçe'ye çevirmiş. Bunu anlıyoruz.

2. Hatiboğlu Muhammed tarafından *Makâlât*'ın nazmedilmiş bir şekli var... Hatiboğlu Muhammed, II. Murad zamanı alimlerinden; Fatih'ten önceki devrede yaşamış. Onun nazmen ortaya koyduğu bir *Makâlât* var; buna *Makâlât'ın Manzum Tercümesi* diyoruz. Orada da Arapça ve nesir olduğu, sonradan nazma çekildiği belirtiliyor.

İşte bu Said Emre veya Molla Sâdeddin denilen kişi, bunu Arapça'dan Türkçe'ye tercüme etmiş ve yayılmış. Pek çok nüshaları var. Fakat güzel, çok eski nüshaları henüz elimizde değil... Benim bu araştırmayı yaptığım zamana kadar ele geçmemişti. Gölpınarlı'nın söylediği bir nüsha var; onu ben bulamamıştım. Bilmiyorum şu anda nerededir, o biraz eski olabilir.

Arapça'sını aradım, bir Arapça nüsha buldum. Elimizdeki nüsha, kitabın küçük bir bölümüdür. *Makâlât*'ın Arapça'sının bir bölümü, bizim çalışmalarımızla ortaya çıkmıştır.

“Hacı Bektâş-ı Velî nasıl bir kimsedir?”

Araştırmamızın Önsöz'ünde: “Biz edebiyat tarihçisiyiz. *Makâlât*'ını ortaya koyduk. Öbür eserleri şüphelidir. Çünkü, apokrif, ona isnat edilmiş eserler olabilir ama *Makâlât* onun... Bunu okursanız, Hacı Bektâş-ı Velî hakkında çeşitli kanaatleri oradan çıkarabilirsiniz. Bu çalışmaların yapılması lâzım.” dedik.

Dikkatimi çeken birkaç paragrafı size okuyacağım, ondan sonra izninizle huzurunuzdan ayrılacağım.

Hacı Bektâş-ı Velî diyor ki;

“Bir insanın dışarıdan abdest almasıyla temizliği tamam olmaz. İçinde kötü huylar kaldı mı, kötü huylu olması dolayısıyla, makbul bir insan olması mümkün olmaz! Bu neye benzer?.. Bir şişenin içinde içki olsa, bu içki şişesini götürsen, deryanın kenarında on yıl dışını yıkasan, yine temiz olmaz, yine murdardır. Çünkü içinde içki vardır. O içindeki

gitmedikten sonra temiz olmaz. Nitekim, takvâ ehli insanlar, ‘Bir kuyunun içine bir damla içki damlasa, necâset damladığı için içki fıkhen necâset-i galîzadır, temiz olsun diye kuyudaki suyu çıkartmak lâzım!.. O çıkarılan suyun döküldüğü yerde ot bitse, o otu koyun yese; takvâ ehli insanlar, ‘O koyunun etini yemem!’ demişler.’ diyor.”

Bu söz Hz. Ali Efendimiz’e atfedilir. “Oraya minare yapsalar, orada ezan okumam!” dediğine dair rivayetler vardır.

Bu rivayetlerin sıhhatinden önce, bizim düşünmemiz gereken nokta şudur ki Hacı Bektâş-ı Velî kitabına bunu alıyor. Mühim olan, bizim anlatmak istediğimiz, Hacı Bektâş-ı Velî’nin zihin ve kalp yapısını, dinî mantalitesini ortaya koymak için, bu bizim için önemli bir ipucu...

e. İçki O'na Göre Helal mi Haram Mı

“İçki ona göre haram mı, helâl mi?.. Kırmızı şarap mı içeceğiz, beyaz şarap mı içeceğiz?.. Rakı mı, votka mı?..” meselesine bakalım nasıl yaklaşıyor? Onu anlamak bakımından,

önemli gördüğüm için buradaki ifadeleri aynen kendi ifadesiyle okuyacağım:

“Pes imdi azîz-i men! Gey sakınmak gerek kim kişide yaramaz fiil olmaya ve hem dâyıım tahârat üzere olmak gerek; adam arısuz olduğına sebep budur ki onun içinde şaytan fiili ola.

“Eger inanmazısan bir kaba süçi koy ve ağzın berkit ve deniz içinde ko ve ol kabun daşrasun yu, tâ haddî on yıla değin hemen girü bayağı süçidür ve murdârdur.

“Ve bir ma'nî dahı budur kim:

“Bir kuyuya bir damla süçi damsa, ol kuyunun suyunu bir kezden çıkarsalar, yabana dökseler ve ol su döküldüğü yirde ot bitse ve ol otı koyun yise, hem takvî ehli kavlında ol koyunun eti haramdur. Niçün? Anunıçün kim; süçi haramlığı ve murdârlığı şaytan fi'linden oldu. Nitekim Hak ta'âlâ buyurur kim:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ
وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَامُ رِجْسٌ مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ
فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبُغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيُصَدِّكُمُ عَنْ ذِكْرِ
اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ

“Pes imdi azîz-ı men! Bir damla süci bir kuyuya damduğıçün takvî ehli kavlıncı ol kuyunun suyun hep arıtmak gerek imiş ve ol suyun döküldüğü yerde biten otı koyun otladığıçün eti haram oldu. Niçün? Sebebi, içinde şeytan fiili olduğıçündür.

“Pes vay sana kim içünde kibr ü hasad, buhul adâvat, tama’, öyke ve gaybat ve kahkaha ve masharalık; bunlardan mâadâ dahı nice dürlü şeytan fiili içünde olsa suyıla yunub nite aranasın?

“İmdi tahkîki şöyle bil kim arınmazsın.”

“Bundan dolayı aziz kardeşim! Çok iyi düşünmek gerekir ki kişide yaramaz fiil olmasın. Kişi her dâim temiz olmalıdır. İnsanın arısız (pis) olmasına sebep, içinde şeytan fiilinin olmasıdır.

“Eğer (bu duruma) inanmaz isen bir kaba içki koy ve ağzını sıkıca kapat ve onu denize

bırak. O kabın dışını (durmadan) on yıl yıka. (Sonra o kaba bak, bu dışını yıkaman o kabın içine hiç tesir etmeden) o kabın içindeki içki önceki eski içkidir ve murdardır (yine pistir).

“Bir başka mâna (örnek) şudur:

“Bir kuyuya bir damla içki düşse, o kuyunun suyunu bir kere (tamamen) boşaltsalar, bu suyu dışarıya dökseler, o suyun döküldüğü yerde ot bitse de o otu koyun yese; takvâ ehlinin fetvası mucibince, o koyunun eti haramdır.

“Niçin haramdır?

“Şunun için haramdır ki içkinin haramlığı ve murdarlığı şeytanın amelindedir.

“Nitekim Hak Teâlâ buyurur kim: ‘Ey iman edenler! İçki, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pislidir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içki ve kumar yoluyla ancak aranızda düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı

anmaktan ve namaz kılmaktan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?”¹⁴

“Şimdi aziz kardeşim! Bir damla içki bir kuyuya damladığı için takvâ ehli kavlince o kuyunun suyunu hemen temizlemek gerekir. Zira o kuyunun suyunun döküldüğü yerde biten otu bir koyun otladığı için onun eti haram oldu.

“Niçin haram oldu?

Sebebi; Onun (içkinin) içinde; şeytan ameli olduğu için haram oldu.

“Vay sana ki (senin) içinde; kibir ve hased (kıskançlık), cimrilik, düşmanlık, tamah, öfke, kahkaha (şamata) ve maskaralık ile bunlar gibi daha nice şeytan amelleri varsa, su ile yıkanıp nasıl arınacaksın?

“Öyle ise sen hakikatı iyi bil ki (şeytan amelini kendinde bulundurdukça) arınamazsın.”¹⁵

¹⁴ 5/Mâide, 90-91.

¹⁵ Metnin sadeleştirilmiş için bk. Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, s. 170-172.

İnsanın işe yaramaz, kötü fiilleri olmamasına çok dikkat etmek lâzım!.. Bir insanın devamlı temiz olması gerek!..

Bir insanın temiz olmamasının sebebi, içinde şeytânî huyların, fiillerin olmasıdır. Yani, bir insanın içinde şeytanın sevdiği, kıskırttığı kötü ahlâk, fiiller, düşünceler varsa; o adam arısuzdur, temiz değildir.

İçki şişesinin ağzını sımsıkı kapat! O kabın dışını istediğin kadar yıka!.. İstersen on yıla kadar yıka dur. On yılın sonunda da içkidir ve murdardır.

“İçki murdardır.” diyor. Bizim için önemli olan, acaba içkiye cevaz veriyor mu?.. “İşkını açmaya mey nûş edeler.” deniyor ya; “Muhabbetullahı açmak için içki içilir mi, içilmez mi?” meselesinde Hacı Bektâş-ı Velî'nin kanaatini arıyoruz.

Bir misâl daha veriyor: Bir kuyunun içine bir damla içki damlasa; âyet-i kerîme getiriyor. Şeytan fiili dediği de ayetin tercümesidir. Tam olarak, aynen tercüme ediliyor.

İçinde bu kötü huylar varken, dışarıdan yunmakla nasıl arınabilirsin? diyor.

Bu benim göstermek istediğim paragraflardan birisi...

Hacı Bektâş-ı Velî bir mutasavvıf, bir sûfî... Tasavvuf terbiyesi görmüş ve başkasını yetiştirmiş bir insan... Net olarak eserinden bu anlaşılıyor. Âşıkpaşazâde;

“Kendi başına bir insandı. Şeyhlikle, müridlikle alakası yoktu.” diyor; doğru değil... Kitabı, alakası olduğunu gösteriyor.

“Kul Allahu Teâlâ hazretlerine ericek...”

Erenlerden olacak, evliyâdan olacak. Nasıl olacak?..

“Dört kapıyı aşıcak, kırk makamdan geçicek, el-vâsıl ilallah olacak...”

Allah’a ulaşmış has kullardan, evliyâullahtan olacak. Bu kırk makamın onu şeriat kapısı, onu tarikat kapısı, onu mârifet kapısı, onu hakikat kapısı içindedir, diyor. Bunu bilmezseniz, Yunus’u da anlayamazsınız. Bunlar aynen Yunus’un şiirlerinde de var...

“Pes kırk makam budur kim...”

Kırk makam nedir, bunları sıralıyor: Namaz kılmak, gazâ etmek, cenâbetlikten gusül

abdesti almak, oruç tutmak vesaire... Bunların hepsini sıralıyor. Tarikattaki makamları tevbe etmektir, sabırdır, tevekkül etmektir diye sıralıyor. Mârifetin, hakîkatın makamlarını sayıyor; kırk makamı sıralıyor.

Sonra, şu sözleri söylüyor:

“Pes kırk makam budur kim dedük; eger sen dahı yiğrek bilürsen iyüdür ve eger nî bu kırk makâmun birisi eksük olurısa hakâkatlık tamam olmaz; zirâ kim şartı eksük olur.”

Kırk makamı yukarıda anlattık, söyledik. Bu kırk makamdan birisi eksik olsa, iş tamam olmaz. Çünkü şartlardan birisi noksan olduğundan, meşrût tahakkuk etmez, diyor.

Bu da önemli!.. Ne bakımdan önemli?.. “Şeriatın içindeki on makamda; namaz kılmak, oruç tutmak, hacca gitmek, zekât vermek olduğu için onlarsız Allah’a ulaşmak olmaz!” dediğinden önemli; Hacı Bektâş-ı Velî’nin ibadet anlayışını gösterdiği için önemli...

Gerçi doğrudur; mârifet ehli mutasavvıflar, şeriat ehlini aşağı seviyede kalmış insanlar olarak görmüşlerdir. Hacı Bektâş-ı Velî de öyle diyor. “İnsanlar sırf bu seviyede kalırlarsa,

yetmez. Kırk makamı geçmeden sonuca ulaşılmadığı gibi, aşağıdaki makamları da, yukarıdakileri de yapmasa olmaz. Şeriat seviyesinde kalır; tarikatın, mârifetin, hakîkatin makamlarını geçemezse... O güzel huyları benimsemiş, o eğitimi görmüş olmazsa, vâsıl olamaz. Şeriatın işlerini yapmazsa, yine vâsıl olamaz!” diyor.

Binâenaleyh, namaz kılmayan, oruç tutmayan, ibadet yapmayan tipten ayrı bir ibadet anlayışı ile karşı karşıya olduğumuz, çok net olarak ortaya çıkıyor; bu da önemli bir nokta... Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz’in bu sözü önemli...

“Mesela:

“Biregü diliyle iman getürse ve gönliyle inanmasa veya hod öşrü zekâtı tamam virmese veyâhud hacca varuriken yoldan giru dönse veyahud Tanrı teâlâ hükümlerinden birin bâtıl dutsa veyâhud Muhammed-i Mustafâ’ya inkârla baksa veyâhud Muhammed’ün sahâbalarının birin nâ-hak bilse, dükeli işledüğü amalları habâan mensûrâ olur.”

Kişi, birey, Allah'ın farzlarından birisine “batıldır” diye inanmasa, gitti gümbürtüye! diyor. Buyurun, en önemli şey!..

Ne tevellâ teberrâ var ne Ebû Bekir es-Sıddîk ve Ömer el-Fâruk Efendimiz'e sövmek var ne ötekilere... Bu önemli bir nokta...

Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz hazretleri, “Bu kırk makam çok önemlidir, bunlar eksik olursa olmaz!” diyor...

Bizim bir şey daha yapmamız lâzım!.. Şahsen üzerime vazife olmuş oluyor: Bu *Makâlât*'ın dili eskidir. Herkes süçünün “içki” olduğunu bilmez, diğer terimleri ve tabirleri anlamaz. Anlaşılır bir dille yeniden yazmamız, anlaşılır hâle getirmemiz, vulgarize etmemiz veya bugünkü Türkçe'ye çevirmemiz gerekiyor.

Muhterem kardeşlerimiz!

Biz yirminci yüzyılda yaşıyoruz. Modern bir çağdayız. Çevremiz ve şartlarımız ortada... Kendim şahsen, hiçbir bilimsel çalışmada zamanımdan kopmayı uygun görmedim. “Tarih içinde bir araştırma yap, günümüzle ilgili olmasın ve orada kalsın...” Böyle bir şeyi hiç

uygun görmedim. Daimâ günümüzle ilgili, canlı meselelerle meşgul olmayı tercih ettim. Onun için bu konuyla meşgul oldum. Bir tezdî gözünüzün önüne sermiş oluyorum:

Bir Hacı Bektâş-ı Velî hazretleri var, bir de Hacı Bektâş-ı Velî hazretlerini seven kardeşlerimizin hâl-i hazır durumu var.

Ben kimseyi üzme de istemiyorum; kurnazlıklar yapıp da, birtakım insanları bir yerden bir yere transfer etmek de istemiyorum. “Sen bizim tarafa gel! Bizim taraf 2-1 galip olsun, bizim adedimiz artsın...” Böyle bir şeye ihtiyacım yok... Mevkiim ve makamım dolayısıyla da, böyle bir şeyi hiçbir zaman benimsemedim. Yalnız, bir bilim adamı olarak, bir kardeşiniz olarak, tespit ettiğim bir gerçeğin mü-talaasını rica ediyorum sizden: İşte Hz. Ali Efendimiz! İşte Câfer-i Sâdık Efendimiz!.. İşte İranlı kardeşlerimizin namazlı niyazlı Câferî mezhebi... İşte bizim Hanefî mezhebi!.. İşte Hacı Bektâş-ı Velî Efendimiz’in hayatı, işte kitabı, işte kendi ifadeleri!.. İşte şimdiki Bektâşîlerin durumu!..

Şimdiki Bektâşîlik’le meşgul olmadım, meşgul olmaya fırsat bulamadım.

Ben bir hususu ilim adamı olarak, bir kardeş olarak, Türk Edebiyatı çalışmalarında karşılaştığım bir olayı, günümüzün olaylarına bağlama sadedinde, birtakım gerçekleri ortaya koyuyorum. Allah huzurunda emr-i mâruf nehy-i münker vazifemi yapmak, ikaz ve irşat vazifemi îfâ etmek sadedinde ve hiçbir önyargı, art yargı, menfaat duygusu gözetmeden, samimi olarak, hakikaten bütün insanların kardeş olduğuna inanıyorum. İman ve küfür farkını bilerek, kâfirin mü'min olmasını temenni ederek, onları kardeş olarak görüyorum. Ve bu Sünnî, Şîî, Alevî vesaire, tarihin eski yaralarının, mikroplarının bugüne getirilip aşılmasını doğru görmüyorum.

Birtakım gazetelerde birtakım senaryolar var... Günümüz içinde yaşıyoruz ve çevremizle ilgiliyiz. Hayatımız devam edecek. Birisi: "Türkiye'nin 2000 yılına kadar ayakta kalacağına inanmıyorum." demiş. Bundan otuz yıl önce bir rektör: "Türkiye'nin 50 yıl daha ayakta kalacağına inanmıyorum." demiş. Amerika Stratejik Araştırmalar Enstitüsü bir senaryo yazmış: "1993 yılında Türkiye'nin içinde karışıklıklar çıkacak, harp olacak... vs."

demiş. Bizim nazarımızda kâhinler, istikbal-
 den haber verenler makbul değildir, merdut-
 tur.

f. Biz Bir Arada Kardeşçe Yaşayabiliriz

Ama ben şunu belirtmek istiyorum Biz bir
 arada kardeşçe yaşayabiliriz, birbirimizle an-
 laşabiliriz. 50 milyonluk bir İran var, 50-60
 milyonluk bir Türkiye var. Biz eski kardeşleriz.
 Eskiden beri bir arada yaşamışız. Hatalar
 neyse düzeltilsin, ortadaki ihtilaflar kalksın.
 Allah'ın huzurunda hesap verecek kimseler
 olarak, birbirimizle kardeşler olarak yaşaya-
 lım.

Bir de düşmanların oyununa gelmeye-
 lim!.. Bizim ülkemizde Kürt'ten bakan mı yok?
 Kürt'ten başbakan mı yok? Hatta Turgut Özal
 Bey, soyu içinde Kürt olduğunu dahi söylüyor.
 Reiscumhur'da da böyle bir şey olabilir, hepi-
 mizde de olabilir. Çok sevdiğim, çok hürmet
 ettiğim, benden mânevî bakımdan çok çok
 daha yüksek Kürt kardeşlerim var.

Geçen sene Güneydoğu Anadolu'yu gez-
 dim. Güneydoğu Anadolu benim nazarımda
 Nakşibendistan'dır. Gezin, göreceksiniz.

Tillo'ya, Siirt'e, daha başka yerlere gidin; Nakşî meşâyihinin türbeleri var. Orada yetişen mollaları, alimleri sorgulayın, "Kimden ders gördünüz?" diye sorun; anlayacaksınız.

Bunlar bizim kardeşlerimiz... Yüzyıllarca beraber yaşamışız. Milletvekili, bakan, başbakan demişiz, daha başka mevkilere getirmişiz. Bu çekişmelerin temeli yoktur. Bunlardan biz kâr etmeyiz, başkaları istifade eder. Bilimsel veriler de, bizim bu çekişmelerde haklı olduğumuzu gösteren verileri vermiyor. Bilimsel çalışmalar, kardeş olduğumuzu hatırlatıyor. Onu arz ederim.

Prof. Dr. Mahmud Es'ad COŞAN

12 Cemâziye'l-Evvel 1413 / 07.11.1992

Ankara

[Bütün KONFERANSLAR'a PDF olarak ulaşmak için tıklayınız.](#)

